

Thorday Attila:

A Biblia kialakulásának, műfajának liturgikus vonatkozásai

Egyházunkban természetesnek tartjuk, hogy liturgikus ünnepléseinken a Szentírásból olvasunk fel részleteket, mert a kanonizált, hitelesített tanítás meghallgatása az ünneplés szerves részét képezi.

De megfigyelhetjük, hogy nemcsak az olvasmányaink, hanem a liturgikus szövegeink (pl. könyörgések, prefációk) számos szentírási gondolatot tartalmaznak.¹

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy már a szentírási szövegek is rögzítenek a liturgikus életre vonatkozó utalásokat, sőt szövegeket. Bizonyos szempontból mondhatjuk, hogy az istentisztelet időben megelőzi a Szentírást, amennyiben az a már meglévő hagyomány írásba foglalását jelenti. Másrészt az Írások kanonizálása hat a – főleg közösségi – liturgiák mikéntjére. A következőkben ezt a kölcsönhatást kívánom bemutatni néhány ó- illetve újszövetségi példa felidézésével.

¹ A húsvéti keresztvíz-szentelési imádság pl. az üdvösségtörténet vízzel kapcsolatos eseményeit, mint előképeket idézi emlékezetünkbe. Vö. VERBÉNYI István, „Liturgikus közösség az ősegyházban”, *Jeromos füzetek* 12 (1993), 19.

Amikor az Ószövetséget áttekintjük, a zsoltárok gyűjteményében megfigyelhetjük a zsoltárfeliratokat, amelyek sokszor nemcsak az egyéni vagy közösségi imádság keletkezési körülményét említi, hanem az előadás módját is (pl. hangszert) megadja.²

Exegéták megegyeznek abban is, hogy a Kivonulás könyve 15,20-21 verseiben olvasható, ún. Mirjam hálaéneke a legősibb megfogalmazása a csodás tengeri átkelésnek. *„Énekeljétek az Úrnak, mert igen felséges, / lovat és lovast a tengerbe vetett!”* E ritmikus próza-ként, az évenkénti liturgia által áthagyományozott emlék köré rendeződött a későbbi részletes beszámoló az Egyiptomból való kivonulás felejthetetlen történéseiről. Izrael alapvető eseményének vallási dimenzióját tehát elsődlegesen a rituális ének és tánc által örökítették át a következő nemzedékek számára.³ Ezt – mintegy két évszázaddal – követte az írásba foglalás, amely nyilvánvalóan részletesebb lehetett, sőt egyre bővült, mígnem az Öt tekercs, a Pentateuchus – a babiloni fogság idején vagy hamarosan azután – elnyerte végleges megfogalmazását és mértékadó (ún. „kánoni”) szerepét.

A fogság utáni történeti könyvek között is találunk olyan leírásokat, amelyek egy ünnepélyes istentiszteleti alkalmat örökítenek meg. Legmarkánsabb példa erre a Nehemiás 8. fejezetében ránk maradt közösségi liturgia leírása. Ezdrás pap az egész gyülekezet előtt felolvassa Mózes törvénykönyvét. A hetedik hónap első napján (a régi kultikus naptár szerint az újév, a mi időszámításunk szerint ez Kr.e. 445. októberében történhetett), virradattól délig tart a felolvasás, melynek fontosságát az is hangsúlyozza, hogy a vezetők közül néhányan Ezdrás mellett az emelvényen állnak. *„Ezdrás az egész nép szeme láttára nyitotta föl a könyvet – magasabban állt ugyanis az egész népnél –, és amikor felnyitotta, fölállt az egész sokaság. Ezdrás áldotta az Urat, a nagy Istent. Erre az egész nép kiterjesztett kézzel ráfelelte: »Ámen! Ámen!« Aztán meghajoltak, és arcukkal a földre borulva imádták Istent. Ezután Józsué, Báni, Serebja, Jámin, Akkub, Seftáj, Hódija, Maaszja, Kelita, Azarja, Jozabád, Hánán, Pelaja és a leviták kifejtették a törvényt a népnek. A nép pedig állva maradt a he-*

² Lásd erről CZIGLÁNYI Zsolt, „Történeti feliratok a Zsoltárok könyvében”, *Teológia* XXXIII. évf. (1999/1-2), 6-13.

³ A dobolva és körtáncot lejtve dalolt ének az 1Sám 18,6-7-ben leírt ama szokásra emlékeztet, hogy a hazatérő harcost ritmikus diadalujjongással köszöntik az asszonyok. Itt azonban nem emberi győztest ünnepelnek, hanem Jahvét, aki erősebb mint a harci kocsik.

lyén.” Szentírásunk tehát egy konkrét és felejtethetetlen szövetség-megújítási liturgia menetét őrzött meg az utókor számára.

Az újszövetségi könyvek olvasása közben feltűnik, hogy az evangéliumok csak Jézus tanítványainak kisebb-nagyobb csoportjáról szólnak. Püünkösödöt követően a zsidók közül megért első jeruzsálemi keresztényekről az ApCsel tanúsága szerint megtudjuk, hogy naponta felmennek a Templomba imádkozni, ám a „kenyértörést” – amit később eucharisztikus ünneplésnek hívnak – „házanként” végzik (2,42.46-47). A kenyérszegést az apostolok tanítása és az imádság kíséri. Lukács aztán megismétli összefoglaló híradását (irodalmi műfaját tekintve ún. „szummárium”) a nemrég született egyház liturgikus aktivitásáról a Templomban, és a házaknál folyó tanításról: *„Nem szűntek meg naponta a Templomban és házaknál tanítani és hirdetni Krisztus Jézust.”* (ApCsel 5,42)

Szintén az ApCsel beszámolójából tudjuk, hogy a 40-es évek közepén a szíriai Antiochia egyházában liturgikus ünneplés keretében választják ki a missziós munkára küldendő apostolokat. *„Miközben az Úr szolgálatát végezték és böjtöltek, a Szentlélek azt mondta nekik: »Különítsétek el nekem Sault és Barnabást a munkára, amelyre meghívtam őket!« Erre böjtöt tartottak, imádkoztak, rájuk tették kezüket, azután útnak indították őket.”* (13,2-3).

Követve Pál missziós tevékenységét, néhány év múlva a görögországi Troászban pogánykeresztények, vagyis nemzsidó háttérű krisztushívőkből álló közösség istentiszteleti összejeveteléről olvashatunk (20,7-11). A liturgikus közösség a hét első napján (vasárnap) egy magánházban találkozik, ahol Pál a kenyérszegés előtt és után hosszas tanításban részesíti az egybegyűlteket. Érthető, hogy továbbutazása előtti estén az Apostolt sokan akarják hallgatni, beszéde pedig olyannyira hosszúvá nyúlik, hogy volt, aki elaludt rajta. Itt olvashatunk arról a csodás eseményről, hogy Pál visszahozza az életbe azt a fiút, aki beszéde közben elaludt, és kiesett a harmadik emeletről (az epizód, irodalmi műfaját tekintve, „feltámasztás-csoda”). Ezen esemény megörökítése által – úgy tűnik – Lukács arra kíván rámutatni, hogy az apostolok szavainak igazságát a csodatettek is alátámasztják, miként az Jézus életében is megfigyelhető volt.

Pál levelei közül elsőként a korintuiaknak írt első levelét tekintjük, hiszen ebben hosszasan olvashatunk az eucharisztia ünneplésének lényegi és szükségszerű méltóság-

gáról. A 11. fejezet 23. versében az Apostol a hagyomány átörökítésének szakkifejezéseit használja, amikor így ír: „Az Úrtól kaptam, amit átadtam nektek”.⁴ Majd ezt követően olvassuk Jézus, a tanítványaival elköltött utolsó pászka-lakomájának felidézését, mégpedig olyan lényegre törő módon, ahogyan azt az ősegyházi liturgikus gyakorlat megőrizte. „Az Úr Jézus azon az éjszakán, amelyen elárulták, fogta a kenyeret, hálát adott, megtörte, és így szólt: »Ez az én testem, amely értetek van. Ezt tegyétek az én emlékezetemre!« A vacsora után ugyanígy fogta a kelyhet is, és így szólt: »Ez a kehely az új szövetség az én véremben. Tegyétek ezt, ahányszor csak isszátok, az én emlékezetemre!« Ez a levélrészlet azért olyan értékes számunkra, mert mintegy két évtizeddel korábbi keltezésű, mint a szinoptikus, kánoni evangéliumok, amelyek szintén megőrizték az önmagát értünk áldozó Üdvözítő szavait és gesztusait.

Egy későbbi keletkezésű páli levélből is hozható példa arra, hogy a kánoni rangra emelt Írások gyűjteménye, a Biblia nemcsak meghatározza a későbbi keresztény istentiszteleti rendet, olvasmányok szövegét, hanem az addigra már kialakult liturgikus imádságokat megőrizte számunkra. Példaként az Efezusi-levél kezdő, nagy áldását hozzuk. Kellő okunk van azt feltételezni, hogy bizonyos ősegyházi liturgia nyomaira bukkanjunk.⁵ Kimutatható ugyanis, hogy amennyiben a hosszas dicsőítést hat, egyenlő hosszúságú szakaszra bontjuk, és közöttük – refrénszerűen – ismételjük a kezdő félmondatot („Áldott az Isten, Atyja a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak”), a 12 versnyi összefüggő görög szöveg teológiai tartalma kibomlik. Indokolt a felmerülő kérdés: vajon az 1,3-14 szakaszban olvasható himnuszt az apostol készen találta és illesztette levelének elejére, vagy inkább ő fogalmazta meg, s ezzel adott költői *ouverture*-t művének?⁶

Végül Szentírásunk utolsó könyvére, János jelenéseire fordítjuk figyelmünket. Nem véletlenül olvassuk a könyv legelején (1,9), hogy a patmoszi látnok „az Úr napján” (ἐν τῇ

⁴ Az „átadok” *paradidomi* (παραδίδομι) és az „átveszek” *paralambanó* (παραλαμβάνω) a *māšar* (מָשַׁר) és a *qibbēl* (קִבֵּל) rabbinikus kifejezések görög változata, amellyel a Tóra és magyarázatának hagyomány szerinti továbbítását jelölik.

⁵ GRELOT, Pierre, „La structure d'Éphésiens 1,3-14”, *Rivista biblica* 96/2 (1989), 193-209.

⁶ Vö. János evangéliumának prológa. A kérdésre – indoklásokkal – adott válaszomat lásd hamarosan megjelenő „Áldott legyen, aki megáldott minket! Az efezusi levelet kezdő nagy áldás elemzése” című tanulmányomban (*Út, igazság, élet*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2009).

κυριακῆ ἡμέρᾳ), vasárnap kerül elragadtatásba. Az eucharisztikus ünneplés erőterében valóban lehull a lepel, hogy megnyíljon az ég, s a földi és mennyei liturgia összekapcsolódhasson. Az ősegyház meg van győződve arról, hogy a küzdő, a szenvedő és a dicsőséges Egyház lényegileg egy: elkülönült, de elválaszthatatlan. A Jelenések könyvét át-
szövik az őskeresztény mise liturgikus akklamációi.⁷ Barsi Balázs még a virágvasárnapi stációs körmenet elemeit is a Jelenések könyvének fényében láttatja.⁸ A hívek bekapcsolódnak azok sorába, akik „megmosták ruhájukat a Bárány vérében”, vagyis a vértanúk, a szüzek, majd a szent özvegyek és hitvallók végeláthatatlan sorába: „Ezután akkora sereget láttam, hogy meg sem lehetett számlálni, minden nemzetből, törzsből, népből és nyelvből.” (7,9) Krisztus első eljövetele szelíd és békés volt, amit a szamárcsikón való jeruzsálemi bevonulása is nyilvánvalóvá tett. A Jelenések könyvében viszont erőteljes lovon érkezik: „Egy fehér lovat pillantottam meg. A rajta ülő kezében íj volt. Koronát nyújtottak neki, és ő dadalmasan kivonult, hogy győzelmet arasson.” (6,1) Ő nem gyilkolni jött – miként az őt követő vörös, fekete és szürke lovas –, nem az életet győzte le, hanem a halál felett aratott diadalt, mégpedig éppen azáltal, hogy „vértől ázott ruhát viselt” (19,13). Virágvasárnap az Egyház a sírnál virrasztó Mária Magdolna jelenetéig olvassa a passiót, és Zakariás próféciájának megfelelően föltekint arra, akit keresztül szúrtak: „Nézzétek, közeledik a felhőkben, látni fogja minden szem, még azoké is, akik átszúrták!” (1,7)

⁷ Hét ilyen felkiáltást lehet elkülöníteni (1,4-7; 5,9-10.12.13; 7,10; 11,15; 19,6-7), amelynek teljességre utaló szimbolikus száma is az istendicséret teljességét fejezi ki az Egyház részéről. Az első szentháromságos akklamáció: a Trónon Ülőnek, a Hét Lángnak és a Báránynak szól. A Fiú és a Szentlélek sorrendjének felcserélése minden bizonnyal a kiszélesedő dicséret miatt történt, hiszen a továbbiakban a megölt és mégis élő Bárány kerül figyelmünk középpontjába.

⁸ BARSÍ Balázs, *A Bárány menyegzője*, Bp. 1997, 130-133.